

ADRIAN ULJASZ
UNIwersytet Rzeszowski

Syberia i Daleki Wschód w oczach polskiego pisarza. Wacław Sieroszewski (1858–1945)

Tematem artykułu jest literacka wizja Syberii i Dalekiego Wschodu stworzona przez polskiego pisarza przełomu XIX i XX w. oraz okresu II RP Wacława Sieroszewskiego. Twórca patrzył na wymienione ziemie oczami polskiego zesłańca politycznego o orientacji socjalistycznej, następnie socjalistyczno-niepodległościowej, a później z perspektywy autora utożsamiającego się z młodym, niepodległym państwem polskim, słabym i o zagrożonym bycie. Twórczość Sieroszewskiego ma stosunkowo bogatą literaturę polonistyczną, jednak są to publikacje niszowe i wydane przed wieloma laty¹. Prezentowana praca stanowi próbę analizy tematyki syberyjskiej i dalekowschodniej w twórczości Sieroszewskiego, podjęta z perspektywy historyka i kulturoznawcy.

Przed przedstawieniem obrazu odległych krain utrwalonego przez pisarza warto omówić biografię oraz ewolucję polityczno-ideową twórcy jako warunkujące autorską wizję egzotycznego świata. Jest to szczególnie potrzebne zważywszy na fakt, że duża część utworów Sieroszewskiego ma podłoże autobiograficzne. Autor artykułu o Sieroszewskim, zamieszczonego w 1957 r. w „Życiu Literackim”, Artur Hutnikiewicz w celnych słowach wskazał na związek między biografią i twórczością pisarza: „Sieroszewski był twórcą

¹ K. Czachowski, *Wacław Sieroszewski. Życie i twórczość*, Łódź 1947 (por. też wcześniejszą wersję cytowanej książki: *Wacław Sieroszewski. Życie i twórczość*, oprac. K. Czachowski, Lwów 1938). Wydanie z 1947 r. to nieco rozszerzona wersja opracowania z roku 1938, uzupełniona wiadomością o śmierci pisarza. H.M. Małgowska, *Sieroszewski i Syberia*, Toruń 1973; J. Panasewicz, *Środki wyrazu artystycznego egzotyki w twórczości Wacława Sieroszewskiego*, Bydgoszcz 1975; Z. Kempf, *Orientalizm Wacława Sieroszewskiego. Wątki japońskie*, Warszawa–Wrocław 1982.

niezwykle płodnym. A że jego osobiste życie ułożyło mu się w romans przygód, wobec którego traci urok nadzwyczajności niejedna fikcja literacka, więc było z czego czerpać pomysły i podniety”².

Wacław Sieroszewski należał do części polskich socjalistów wywodzącej się ze zdeklasowanego ziemiaństwa. To samo środowisko reprezentował Józef Piłsudski, z którym Sieroszewski utożsamiał się nie tylko jako sympatyk PPS, ale także po I wojnie światowej, po odejściu dawnego towarzysza Wiktora od socjalizmu, i w okresie sanacji. Pisarz urodził się w 1858 r. w Wólce Kozłowskiej koło Radzymina w rodzinie ziemiańskiej. Rodzicami jego byli Leopold i Waleria z Ciemniewskich. Dużą rolę w edukacji domowej prowadzonej przez matkę odgrywała lektura *Śpiewów historycznych* Juliana Ursyna Niemcewicza, żywotów świętych i Biblii. W okresie dzieciństwa przyszły pisarz doświadczał konsekwencji klęski powstania styczniowego, będąc świadkiem brutalnych rewizji, rekwizycji mienia i zsylek. Sam napisał na swój temat we wspomnieniach: „Należę do pokolenia, które wyrosło w cieniu klęski 63 roku”. W powstaniu uczestniczyli jego ojciec i dwaj stryjdowie. Po wczesnej śmierci rodziców wychowywał się u krewnych. Kształcił się w III Gimnazjum w Warszawie. Po usunięciu z gimnazjum pracował w zakładzie ślusarskim. Następnie uczył się w kolejowej Szkole Technicznej i zarabiał na utrzymanie jako robotnik kolejowy. W okresie tym nawiązał współpracę z tworzącym się polskim ruchem socjalistycznym. Za działalność socjalistyczną został ukarany uwięzieniem w X Pawilonie Cytadeli w Warszawie. Podczas pobytu w więzieniu uczestniczył w wydawaniu gazetki „Głos Więźnia”, w której zostały opublikowane jego pierwsze utwory, w tym debiutancki wiersz *Czegóż chcą?*³, ogłoszony w 1879 r. w genew-

² A. Hutnikiewicz, *Przypomnienie Sieroszewskiego*, „Życie Literackie” 1957, nr 28, s. 7.

³ A. Lam, *Sieroszewski Wacław Kajetan, pseud. m.in.: W. Sirko, K. Bagrynowski (1858–1945), powieściopisarz, etnograf, podróżnik*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXXVII, z. 154, Warszawa–Kraków 1997, s. 345; W.A.-Sz. [W. Albrecht-Szymanowska], *Sieroszewski Wacław 1858–1945*, [w:] *Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny*, t. IV (S–T), Warszawa 2003, s. 66; W. Słabczyński, T. Słabczyński, *Słownik podróżników polskich*, Warszawa 1992, s. 284 (hasło *Sieroszewski Wacław*); W. Sieroszewski, *Pamiętniki*, z rękopisu wydał A. Lam, [w:] *idem, Pamiętniki. Wspomnienia*, Kraków 1959, s. 7; A. Lam, *Przedmowa*, [w:] W. Sieroszewski, *Dziela*, t. I (*Nowele*), Kraków 1962, s. VI; W. Sieroszewski, *Wspomnienia*, [w:] *idem, Pamiętniki. Wspomnienia...*, s. 523.

skim czasopiśmie „Równość”, a w roku 1882 wydrukowany w tomiku poezji rewolucyjnej *Czegóż chcą?* opublikowanym w Paryżu przez wydawnictwo „Przedświtu”⁴. W 1879 r. młodego rewolucjonistę skazano za udział w buncie więźniów na zesłanie na wschodnią Syberię. Do 1883 r. przebywał w Wierchojańsku. W roku 1881 podjął nieudaną próbę ucieczki z zesłania, a w 1883 r. kolejną, której cel stanowiło dotarcie do Ameryki wzdłuż północnego wybrzeża Syberii, zorganizowaną wspólnie z grupą innych więźniów, co zakończyło się również niepowodzeniem. Przeżycia z 1883 r. stały się podstawą fabuły powieści *Ucieczka* wydrukowanej w roku 1904. Sieroszewskiego jako przywódcę akcji skazano na przedłużenie zesłania, wieczyste osiedlenie we wschodniej Syberii i zesłanie do Średniokołymska. Zesłaniec trafił ostatecznie do jakuckiej osady Jaża, położonej około 300 km na północ od Średniokołymska, w słabo zaludnionej okolicy. Dzięki staraniom podejmowanym przez siostry, Paulinę i Annę, trafił do osad o łagodniejszym klimacie. W 1887 r. przeniesiono go do ułusu namskiego, usytuowanego ok. 100 km na północ od Jakucka. Na zesłaniu rozpoczął działalność literacką i etnograficzną. W początkowym okresie pobytu „na kresach lasów” zaczął pisać nowele jakuckie, z których pierwsze: *Chajlach*, *Jesienią* i *Skradziony chłopak*, wydał pod pseudonimem W. Sirko w latach 1887–1888 w warszawskim „Głosie”. W 1895 r. w Petersburgu ukazała się książkowa wersja jakuckich opowiadań, zatytułowana *Jakutskie Rasskazy*. Tematyka jakucka była pisarzowi bardzo bliska m.in. z uwagi na fakt, że jego towarzyszką życia od wczesnych lat osiemdziesiątych była Jakutka Anna (Arina Czełba-Kysa), z którą miał córkę Marię. Od 1890 r. publikował po rosyjsku artykuły etnograficzne o Jakutach i innych autochtonicznych ludach Syberii. W roku 1892 znalazł się w Irkucku, podróż z Jakucji do Irkucka opisał zaś w powieści *Powrót*. Po dwóch latach przybył z zesłania do Petersburga, gdzie w 1894 r. ukazał się jego debiut książkowy, powieść *Na kresach lasów*. Utwór opublikowano w Petersburgu w celu zmylenia czujności cenzury, choć nakładcą był

⁴ B. Zakrzewski, „Palen dla cara”. O polskiej poezji patriotycznej i rewolucyjnej XIX wieku, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979, s. 157–158, 160, 165–166, 172–174 (na s. 172–174 tekst wiersza *Czegóż chcą oni?*). Znacznie później wiersz *Czegóż chcą oni?* był często cytowany w tendencyjnym kontekście w Polsce, w okresie stalinizmu w broszurach należących do literatury społeczno-politycznej, jednak nigdy nie wymieniano przy tym autora, związanego działalnością publiczną z obozem sanacyjnym. Por. E. Kozikowski, Wacław Sieroszewski, „Życie Literackie” 1957, nr 28, s. 7.

L. Zwoliński w Krakowie. W 1896 r. ukazała się rosyjskojęzyczna etnograficzna monografia Sieroszewskiego *Jakuty*, ogłoszona w roku 1900 po polsku pt. *12 lat w kraju Jakutów*. Autora nagrodzono Złotym Medalem Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego i prawem przebywania w Królestwie Polskim. Od roku 1898 mieszkał w Warszawie, będąc sympatykiem niepodległościowej Polskiej Partii Socjalistycznej. W 1900 r. ponownie osadzono go w X Pawilonie, tym razem za udział w manifestacji robotniczej pod pomnikiem Adama Mickiewicza. Pisarza uchroniła przed ponownym zesłaniem na Syberię pomoc ze strony władz Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego, które zaproponowały mu wyjazd do Japonii w celu przeprowadzenia badań na plemieniu Ajnów. Od 1903 r. Sieroszewski prowadził we współpracy z bratem Józefa Piłsudskiego Bronisławem badania etnograficzne wśród Ajnów, przerwane w związku ze zbliżającą się wojną rosyjsko-japońską. Następnie zwiedził Koreę i Chiny. Podczas rewolucji 1905 r. więziono go za działalność patriotyczną na Pawiaku i w X Pawilonie. Bezpośrednio po uwolnieniu wyjechał do Galicji i przebywał w Krakowie oraz Zakopanem⁵. Po rozłamie w PPS z 1907 r. stanął po stronie nurtu rewolucyjno-niepodległościowego, któremu przewodniczył Józef Piłsudski. W 1911 r. pisarz Syberii znalazł się w Paryżu. Na emigracji uczestniczył w organizacji miejscowej sekcji Związku Strzeleckiego⁶.

⁵ A. Lam, *Sieroszewski Wacław...*, s. 345–348; W. A.-Sz. [W. Albrecht-Szymanowska], *op. cit.*, s. 66; W. Słabczyński, T. Słabczyński, *op. cit.*, s. 284–285; J. Rohoziński, *Powstanie styczniowe w twórczości Wacława Sieroszewskiego, Gustawa Daniłowskiego i Andrzeja Struga*, [w:] *Dziedzictwo literackie powstania styczniowego, praca zbiorowa Katedry Historii Literatury Polskiej Uniwersytetu Warszawskiego*, red. J.Z. Jakubowski, J. Kulczycka-Saloni, S. Frybes, Warszawa 1964, s. 362–363; [jk] [J. Krzyżanowski], *Sieroszewski Wacław (1958–1945)*, [w:] *Słownik folkloru polskiego*, red. J. Krzyżanowski, Warszawa 1965, s. 377; A. Perietiatkowicz, M. Sobeski, *Współczesna kultura polska. Nauka – literatura – sztuka. Życiorysy uczonych, literatów i artystów z wyszczególnieniem ich prac*, Poznań 1932, s. 229 (hasło *Sieroszewski Wacław*); E. Wajs-Baryła, *Wacław Sieroszewski pseudonimy W. Sirko, K. Bagrynowski 1858–1945*, [w:] *Polscy badacze Syberii*, Warszawa 2008, s. 43–45; W. Armon, *Polscy badacze kultury Jakutów*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977, s. 83 (Rozdział V zatytułowany *Wacław Sieroszewski*); J. Lorentowicz, *Bohaterski żywot (w czterdziestolecie pierwszej książki Wacława Sieroszewskiego)*, [w:] idem, *Spojrzenie wstecz*, Warszawa 1935, s. 92; W. Sieroszewski, *Za kołem biegunowym*, [w:] idem, *Droga do wolności*, Warszawa 1939, s. 150–151.

⁶ A. Lam, *Sieroszewski Wacław...*, s. 349; W. A.-Sz. [W. Albrecht-Szymanowska], *op. cit.*, s. 66; F. Ziejka, *Paryż młodopolski*, Warszawa 1993, s. 37–38.

W roku wybuchu I wojny światowej Wacław Sieroszewski powrócił do Krakowa i wstąpił do Legionów. Pełnił przez rok służbę frontową⁷. Początek służby legionowej Sieroszewskiego wspominał inny literat i zwolennik Piłsudskiego Juliusz Kaden-Bandrowski, pisząc z właściwą sobie emfazą o „kochanych Oleandrach”⁸. W okresie wojny Sieroszewski prowadził działalność odczytową, pisał odezwy i apele, ogłosił kilka broszur polityczno-patriotycznych. Uczestniczył w pracach Towarzystwa Dziennikarzy i Literatów Polskich, działał w Polskiej Organizacji Wojskowej, a także Konwencie Organizacji „A” i „B” oraz w Stronnictwie Niezawisłości Narodowej. W listopadzie 1918 r. sprawował godność ministra propagandy w Tymczasowym Rządzie Ludowym Republiki Polskiej, tzw. rządzie lubelskim. Wziął udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r. W roku 1921 został po raz pierwszy prezesem Związku Zawodowego Literatów Polskich. Po pięciu latach poparł przewrót majowy. W 1930 r. opowiedział się wspólnie z Kadenem-Bandrowskim, po stronie sanacyjnych władz w kwestii wyborów brzeskich, a w roku 1935 optował jako senator podczas dyskusji w izbie wyższej Parlamentu RP za utrzymaniem obozu w Berezie Kartuskiej, wykazując⁹ jak daleką przeszedł ewolucję ideową od socjalisty z czasów Ludwika Waryńskiego po zwolennika niedemokratycznych metod walki z opozycją polityczną stosowanych przez władze sanacyjne¹⁰. Sieroszewski i Kaden zostali skrytykowani za stosunek do wyborów brzeskich przez postępowych pisarzy – Antoniego Słonimskiego i Zofię Nałkowską¹¹. Od 1933 r. do wybuchu II wojny światowej Sieroszewski pełnił funkcję prezesa Polskiej Akademii Literatury. Do władz PAU należał też Juliusz Kaden-Bandrowski¹². Sieroszew-

⁷ W. A.-Sz. [W. Albrecht-Szymanowska], *op. cit.*, s. 66.

⁸ J. Kaden-Bandrowski, *Piłsudczycy*, Warszawa 1921, s. 34–37.

⁹ W. A.-Sz. [W. Albrecht-Szymanowska], *op. cit.*, s. 66; A. Lam, *Sieroszewski Wacław...*, s. 348–350; T. Nałęcz, *Polska Organizacja Wojskowa 1914–1918*, Warszawa, Kraków–Gdańsk–Łódź 1984, s. 36, 142; E. Kozikowski, *Między prawdą a plotką. Wspomnienia o ludziach i czasach minionych*, Kraków 1961, s. 81.

¹⁰ Na temat ewolucji ideowej Sieroszewskiego wypowiedział się dosyć obszernie Bogdan Cywiński por. B. Cywiński, *Epilogi karier*, [w:] idem, *Rodowody niepokornych*, Paryż 1985, s. 154–158.

¹¹ Por. Z. Nałkowska, *Dzienniki*, t. IV (1930–1939), cz. 1, Warszawa 1988, s. 241–248 (zapis dziennikowy Z. Nałkowskiej datowany: Zakopane, 2 I 1931).

¹² A. Lam, *Sieroszewski Wacław...*, s. 349; W. A.-Sz. [W. Albrecht-Szymanowska], *op. cit.*, s. 67; M. Rusinek, *Moja wieża Babel*, Warszawa

ski przez cały okres swojej działalności literackiej współpracował intensywnie z prasą¹³. W roku 1923 był jednym z organizatorów instytutu, noszącego od 1936 r. nazwę Instytut Józefa Piłsudskiego Poświęcony Badaniu Najnowszej Historii Polski, działającego do 1939 r.¹⁴ Okres okupacji hitlerowskiej Sieroszewski spędził głównie w Warszawie. Zmarł w kwietniu 1945 r. w szpitalu w Piaseczynie. Z żoną Stefaną z Mianowskich miał synów Władysława, Stanisława i Kazimierza¹⁵.

Wacław Sieroszewski najbardziej znany jest jako pisarz Syberii. Podczas lektury jego utworów czytelnik obcuje z wizją Syberii i Kamczatki jako carskiego więzienia. Autor utożsamia Kamczatkę z więzieniem w powieści historycznej *Beniowski*, a Syberię w autobiograficznej *Ucieczce*, wydrukowanej pierwszy raz w 1904 r. w Monachium¹⁶. *Beniowski* to powieść mająca za temat pobyt konfederata barskiego Maurycego Beniowskiego na zesłaniu na Kamczatce oraz udany bunt i zakończoną powodzeniem ucieczkę z grupą rosyjskich spiskowców, zorganizowane przez polskiego szlachcica zesłańca, czyli wydarzenia z wieku XVIII. Uciekinierzy pod wodzą Beniowskiego wydostali się z Kamczatki statkiem¹⁷. W kontynuacji utworu, jaką jest powieść *Ocean*, pisarz przedstawił podróż uciekinierów statkiem przez ocean i pobyty Beniowskiego z załogą na ładach, w tym w Japonii¹⁸. Wykazał w obu utworach, jak dawna

1982, s. 120–125; idem, *Nieznany Sieroszewski*, [w:] idem, *Opowieści nie zmyśłone dawne i nowe. Wspomnienia literackie*, t. I, Kraków 1975, s. 216–217.

¹³ Por. m.in. S. Lam, *Życie wśród wielu*, Warszawa 1968, s. 249.

¹⁴ B. Krajewska-Tartakowska, *Instytut Józefa Piłsudskiego, poświęcony badaniu najnowszej historii Polski*, [w:] *Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. II (*Towarzystwa naukowe działające w przeszłości na ziemiach polskich*), cz. 2, red. naukowa B. Sordylowa, oprac. zespół pod red. B. Krajewskiej-Tartakowskiej, w składzie K. Szkaradek, B. Krajewska-Tartakowska, J. Kurjata, Warszawa 1994, s. 56–57.

¹⁵ A. Lam, *Sieroszewski Wacław...*, s. 350; W. A.-Sz. [W. Albrecht-Szymanowska], *op. cit.*, s. 67.

¹⁶ W. A.-Sz. [W. Albrecht-Szymanowska], *op. cit.*, s. 67.

¹⁷ W. Sieroszewski, *Beniowski. Powieść historyczna*, Warszawa-Kraków 1916, *passim*.

¹⁸ W. Sieroszewski, *Ocean. Powieść historyczna*, Warszawa 1917, *passim*. W prelekcji pt. *Na wulkanach Japonii*, której tekst został wydrukowany w 1928 r., Sieroszewski podkreślił, że „Pierwszym Polakiem, który pod banderą polską zawitał w XVIII stuleciu do brzegów Japonii był konfederat barski Beniowski, który wraz z towarzyszami uciekł z Kamczatki i zawitał do portów japońskich”. Dalej mówił, iż „Pierwszym mężem stanu, który w interesach Polski współczesnej zetknął się z Japończykami był Józef Piłsudski”. Chodziło o wizytę Piłsudskiego w Japonii

jest polska tradycja zesłańcza na rosyjskiej północy oraz jak świetną tradycję mają dążenia wolnościowe zesłańców. Andrzej Sieroszewski podkreślił w pracy poświęconej literackiej legendzie Beniowskiego, że główny cel pisarza, podobnie jak bohatera powieści będącego zesłańcem, stanowiło wyzwolenie się skazańców z niewoli, co osiągnęli dzięki nieprzeciętnej indywidualności wodza¹⁹. Niepowodzeniem zakończyła się próba ucieczki ze wschodniej Syberii do Ameryki Północnej, podjęta pod wodzą Sieroszewskiego, opisana w literackiej wersji w *Ucieczce*. Powieść ma jednoznacznie antycarski wydźwięk, przejawiający się choćby w fakcie włożenia przez pisarza w usta jednego z bohaterów zesłańców, pijanego Jana, piosenki, której tekst zawiera pogrozkę: „Dyndaj, dyndaj, dyndaj, carze! Wkoło ciebie dygnitarze!...”²⁰ W dramatycznej scenie, zamykającej utwór, bohaterowie płynący czółnem przez Ocean Lodowaty i następnie wzdłuż brzegu morza, zostają osaczeni przez lody i schwytani²¹. Syberia jako carskie więzienie z innej perspektywy została ukazana w powieści *Powrót*, opublikowanej pierwszy raz w roku 1903²², w której Sieroszewski przedstawił podróż powrotną polskich zesłańców, małżeństwa Stefana i Anny Karskich z dzieckiem Olesiem z Jakucji, odbywaną parostatkiem. Pierwsze zdanie utworu to wykrzyknik Stefana, który zawołał do żony, wpadając do jurty z papierami zawierającymi zgodę na wyjazd: „– Anno, są! Nareszcie przyszły... Jedziemy... Doprawdy przyszły... Jedziemy!... Rozumiesz?” Uwolnieni zesłańcy spotkali się z wrogością ze strony rosyjskich kupców, będących współtowarzyszami podróży. Polski bohater utworu, Stefan, podobnie jak autor zesłany na Syberię za przekonania socjalistyczne, słyszał z ust kupców obelżywe wyrazy: „Farmazon ... sycylista!”²³ Sieroszewski powraca do tematu Syberii jako więzienia w późnej powieści *W szponach*, wydanej w 1925 r. jako pierwszy tom trzyczęściowego cyklu *Ku wol-*

w czasie wojny rosyjsko-japońskiej 1904 r., w toku której towarzysz Wiktor liczył na pozyskanie władz japońskich dla sprawy niepodległości Polski. Por. W. Sieroszewski, *Na wulkanach Japonii* [Prelekcja], Lwów 1924, s. 42–43.

¹⁹ A. Sieroszewski, *Maurycy Beniowski w literackiej legendzie*, Warszawa 1970, s. 181.

²⁰ W. Sieroszewski, *Ucieczka*, Kraków 1958, s. 25 [W. Sieroszewski, *Dzieła*, t. VI (Powieści)].

²¹ *Ibidem*, s. 317.

²² W. A.-Sz. [W. Albrecht-Szymanowska], *op. cit.*, s. 67.

²³ W. Sieroszewski, *Powrót*, Warszawa 1904, s. 123, *passim*.

ności, opublikowanego pierwszy raz w 1918, 1919 i 1921 r.²⁴ Bohaterowie utworu to gimnazjaliści więzieni i torturowani w warszawskiej Cytadeli za działalność w PPS, Józek Gawar i „Piorun”. Pod koniec „Piorun” zostaje skazany na śmierć, a Józka władze wysyłają, zgodnie z ostatnimi słowami utworu, „etapem na daleką północ Syberii”²⁵. Piszac o Syberii jako carskim więzieniu warto zacytować opinię radzieckiej autorki Ludmiły Rawniakowej, która omawiając zasługi Sieroszewskiego w badaniach nad Jakucją stwierdziła na temat tej ziemi, iż „Olbrzymia kraina północno-wschodniej części Syberii prawie w dwóch trzecich znajdująca się za kręgiem polarnym – Jakucja – w ciągu całego wieku była katownią, »więzieniem bez ścian i krat«, gdzie odbywali zesłanie rewolucjonisci rosyjscy i przedstawiciele polskiego ruchu narodowowyzwoleńczego”²⁶.

Część wspomnianej wizji Syberii, silnie zarysowanej w prozie Sieroszewskiego, stanowi kwestia martyrologicznego obrazu tej krainy stworzona przez pisarza z użyciem różnych środków artystycznego wyrazu. Artysta patrzył z martyrologicznego punktu widzenia na syberyjską przyrodę, opisując w pierwszym fragmencie powieści *Na kresach lasów* z 1894 r.²⁷ las podbiegunowy, porównywał ów las, ozdobiony na wpół uschłymi, podobnymi do szkieletów drzewami oraz zmurszałymi, zgniłymi kłodami drzew, do cmentarza. Pisał o obalonych, zmarłych drzewach, iż „Korzenie ich sterczą do góry, niby konwulsyjnym konaniem wykręcone stopy nieboszczyków” i dodawał, porównując los podbiegunowych drzew z losem zesłańców: „Tak – to pobojuwisko! Tu toczy się walka zajażdża, nieubłagana, między wichrami, jałowością gleby a lasem. Poległo już wielu bojowników, ale bój nie skończył się jeszcze, o czym świadczą wymownie młode latorośle, świeżo wyrastające pomiędzy chrustami. Chciwe słońca, powietrza, pewne praw swoich, szeroko rozstawiają kosmate swoje łapeczki, wyścibiają kędzierzawe, pachnące czubki bladezielonych, iglastych gałązek ponad ciałami

²⁴ W. A.-Sz. [W. Albrecht-Szymanowska], *op. cit.*, s. 68.

²⁵ W. Sieroszewski, *W szponach. Powieść*, Warszawa 1925 (cz. 1 cyklu *Ku wolności*). Por. też dalsze części cyklu, bardzo luźno związane z pierwszym tomem: *idem*, *Łańcuchy. Powieść*, Chicago Il. 1920 (cz. 2 cyklu *Ku wolności*), *passim*; *idem*, *Topiel. Powieść*, Warszawa 1921 (cz. 3 cyklu *Ku wolności*), *passim*.

²⁶ L. Rawniakowa, *Wacław Sieroszewski – badacz Jakucji*, [w:] *Polonistyka radziecka literaturoznawstwo*, wybór, wstęp i notatki o autorach B. Białokozowicz, Warszawa 1985, s. 430.

²⁷ W. A.-Sz. [W. Albrecht-Szymanowska], *op. cit.*, s. 67.

zabitych i w cieniu umierających, ale nie zginą na próżno”²⁸. Pisarz postrzegał jak widać syberyjską przyrodę z punktu widzenia niepodległościowego socjalisty, oddanego idei walki o Polskę i o socjalizm oraz utożsamiającego się z tradycją polskiej martyrologii narodowowyzwoleńczej. Zaprezentowany wniosek nie jest gołosłowny, uzasadnia go choćby to, że główny bohater *Na kresach lasów* to młody polski zesłaniec o pochodzeniu ziemiańskim, Paweł²⁹. Gorzkie, potwierdzone przez historię, przekonanie, o przyszłych cierpieniach następnych pokoleń męczenników, pisarz wyraził w zakończeniu opowiadania *Dno nędzy*, należącego do cyklu nowel, wydanego po raz pierwszy w języku polskim w 1897 r. pod zbiorowym tytułem *W matni. Nowele jakuckie*³⁰. Po przedstawieniu opisu tragicznej śmierci dwóch trędowatych Jakutek: matki i córki, młodej dziewczynki, izolowanych przez zabobonną jakucką społeczność i zabitych przez niedźwiedzia, wypowiedział pogląd, iż „śniedź życia nie wyrwana z korzeniem, nie zniszczona w zarodku przez śmierć poprzednich ofiar, znowu wykwitnie gdzieś na ciałach ludzkich i znowu zaludnią się i zajęczą wyklęte pustynie”³¹.

Z tematyką jakucką wiąże się problem zderzenia kultury europejskiej, a ściślej polskiej, z obyczajowością Jakutów. Uwagę czytelnika *Na kresach lasów* przyciąga fragment, w którym polski zesłaniec Paweł wydobywa z pudła przysłanego z ojczyzny liczne książki, co budzi zadziwienie Jakutów i Tunguzów, wśród których mieszka. Przyjaciół Pawła, miejscowy młodzieniec Ujbanczyk pyta, gdzie ma „najgłówniejszą” książkę południowej części świata, zawierającą wszelką mądrość i dającą czytelnikowi duchowy spokój, co stanowi autorską aluzję do Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu. Paweł jako socjalista o światopoglądzie laickim odpowiada Ujbanczykowi: „Nie, Ujbanczyku, przyjacielu, takiej książki nie ma, a prawdy szukać trzeba we wszystkich tych książkach razem wziętych. Trzeba ją wydobywać powoli, z mazołem i pracą, jak ziarnko złota z piasku. U nas na południu w miastach są ogromne domy, od piwnic do strychów zawalone księgami, nazywają się bi-

²⁸ W. Sieroszewski, *Na kresach lasów*, Kraków 1975, s. 5 (wydanie z serii Biblioteka Klasyki Polskiej i Obcej, której edytorem było krakowskie Wydawnictwo Literackie, tekst według edycji Wydawnictwa Literackiego z 1963 r., przypisy z wyrazami jakuckimi według edycji Czytelnika z 1947 r.).

²⁹ *Ibidem*, *passim*.

³⁰ W. A.-Sz. [W. Albrecht-Szymanowska], *op. cit.*, s. 67.

³¹ W. Sieroszewski, *Dno nędzy*, [w:] *idem*, *W matni. Nowele jakuckie*, Warszawa 1958, s. 337–338.

bliotekami”. Narrator tak ukazuje reakcję Ujbanczyka, wyłączającego się myślami z rozmowy: „Biblioteki! – machinalnie powtórzył Jakut”³².

Niezwykle ważny element światopoglądu Wacława Sieroszewskiego jako pisarza Syberii i etnografa to humanistyczny, pozbawiony rasizmu stosunek do autochtonicznych mieszkańców dalekiej północy. Cechę tę widać w opisie przyjaźni między Pawłem a Ujbanczykiem zaprezentowanym w *Na kresach lasów*³³, a także w *Ucieczce*, której bohaterowie utożsamiają się z miejscową ludnością, kiedy zapowiadają we wspólnych rozmowach, planując ucieczkę, że ukrywając się, będą dzielić jej los, żyjąc w górach jak Tunguzi oraz jedząc chleb z jakuckim masłem³⁴. Antyrasistowska wymowa utworów syberyjskich Sieroszewskiego wynikała z humanistycznych poglądów, mieszczących się w światopoglądzie socjalistycznym, reprezentowanym przez autora. Poglądy Sieroszewskiego pochwaliła za brak rasizmu Eliza Orzeszkowa, wyrażając w artykule recenzyjnym z łamów „Tygodnika Ilustrowanego” z 1898 r., dotyczącym tomu *W matni. Nowele jakuckie*, zatytułowanym z entuzjazmem *Gwiazda wschodzi*, wielkie uznanie dla młodego pisarza³⁵. Na humanizm i antyrasizm Sieroszewskiego zwrócili uwagę także współcześni mu literaturoznawcy i krytycy literaccy: Ignacy Matuszewski³⁶, Michał Muttermilch³⁷ i Antoni Potocki³⁸. Ludmiła Rawniakowa słusznie zaznaczyła, że pisarz ukazywał postacie Jakutów z głęboką sympatią³⁹. Sieroszewski dał wyraz swemu wielkiemu szacunkowi dla syberyjskich autochtonów w etnograficznym dziele *Dwanaście lat w kraju Jakutów*. We wstępie do polskiego wydania przekonywał o dużym znaczeniu badań nad kulturą jakucką dla poznania dziejów i natury naszej cywilizacji z punktu

³² W. Sieroszewski, *Na kresach lasów...*, s. 112.

³³ *Ibidem*, *passim*.

³⁴ W. Sieroszewski, *Ucieczka...*, s. 26–27, 41.

³⁵ Por. E. Orzeszkowa, *Gwiazda wschodzi*, „Tygodnik Ilustrowany” 1898, nr 6, s. 102 [cz. 1 artykułu recenzyjnego]; nr 7, s. 129, 132 [cz. 2 artykułu recenzyjnego]; nr 8, s. 149, 152–153 [cz. 3 artykułu recenzyjnego].

³⁶ I. Matuszewski, *Ewolucja powieści egzotycznej i Wacław Sieroszewski*, [w:] *idem*, *Twórczość i twórcy. Studia i szkice estetyczno-literackie*, Warszawa–Kraków 1904, s. 155–176.

³⁷ *Piewca niedoli Wacław Sieroszewski. Próba charakterystyki*, napisał M. Muttermilch, Kraków 1903, s. 3–15, 22–41.

³⁸ A. Potocki, *Wacław Sieroszewski*, [w:] *idem*, *Szkice i wrażenia literackie*, Lwów 1903, s. 74–88.

³⁹ L. Rawniakowa, *op. cit.*, s. 132.

widzenia ogólnoludzkiego, wolnego od uprzedzeń rasowych, pisząc barwnie: „Czy warto pisać lub czytać taką grubą książkę o Jakutach, narodzie tak małym i dalekim? W drobnej kropli rosy wszechświat się czasami odbija. Jakuci są ułamkiem ludzkości bardzo starożytnym. Dzięki odrzuceniu w głuche ostępy, daleko od biegu historii, zachowali ogromną ilość śladów prastarych pojęć oraz stosunków niezmiernie ważnych dla rozwoju współczesnych wszechludzkich pojęć i uczuć”⁴⁰. Opracowanie etnograficzne autorstwa Sieroszewskiego zachowało trwałą wartość naukową, o czym świadczy fakt, że było cytowane jeszcze bardzo długo po publikacji⁴¹.

Krytyk literacki Stanisław Brzozowski, podobnie jak Sieroszewski związany z PPS, podkreślił w jednej z prac, że w utworach syberyjskich Sieroszewskiego jest zawarta „filozofia pracującej ludzkości”, zmagającej się z przyrodą⁴². Brzozowski miał na myśli motywy prób uprawy roli w kraju Jakutów, podejmowanych z niewielkim sukcesem lub z niepowodzeniem przez bohaterów Sieroszewskiego. Głęboko porusza scena z *Na kresach lasów*, w której Paweł próbuje uprawiać owies i uczy tej umiejętności przyjaciela, Ujbanczyka⁴³. Ziemię w kraju Jakutów uprawiał także bohater noweli *W matni*, polski zesłaniec Aleksander. W utworze można znaleźć opis radości małej córeczki bohatera, Zosi, która przyjechała na zesłanie z umierającą matką, Julią, z faktu rozwoju zasianej uprawy⁴⁴. Aleksander, w przeciwieństwie do zaprzyjaźnionego z Jakutami Pawła, był skonfliktowany z ludnością jakucką⁴⁵. Kult dla uprawy roli, pojmowanie jej jako podstawy bytu, to cecha naturalna u Sieroszewskiego jako osoby wywodzącej się ze środowiska polskich ziemian, zdeklasowanych po dziewiętnastowiecznych po-

⁴⁰ W. Sieroszewski, *12 lat w kraju Jakutów*, Warszawa 1900, s. 1 (wydanie jednotomowe). Por. też dwutomową edycję dzieła Sieroszewskiego, wydaną po II wojnie światowej: idem, *Dwanaście lat w kraju Jakutów*, cz. 1, Kraków 1961, *passim*; idem, *Dwanaście lat w kraju Jakutów*, cz. 2, Kraków 1961, *passim* (W. Sieroszewski, *Dzieła*, t. XVII (*Varia*), cz. 1–2).

⁴¹ Por. S. Szykiewicz, *Herosi tajgi. Mity, legendy, obyczaje Jakutów*, Warszawa 1984, *passim*.

⁴² S. Brzozowski, *Współczesna powieść polska*, Warszawa [1906], s. 200.

⁴³ W. Sieroszewski, *Na kresach lasów...*, s. 152–155.

⁴⁴ W. Sieroszewski, *W matni*, [w:] idem, *W matni...*, m.in. s. 203–204.

⁴⁵ W. Sieroszewski, *Na kresach lasów...*, *passim*; idem, *W matni...*, *passim*. Por. też J. Oksza [J. Kisielewska], *Wacław Sieroszewski*, [w:] eadem, *Z literatury współczesnej. Wrażenia i sądy*, Warszawa 1912, s. 98–99 (interpretacja noweli *W matni*).

wstaniach narodowych. Sieroszewski sam czyni aluzję do pochodzenia społecznego Pawła, wkładając w usta starego Tunguza Mateusza, ojca Ujbanczyka, następujące, pełne współczucia, słowa na jego temat: „– Pańskie dziecko, pańskie! Nie ustawa! I będziesz ty, sokoliku, tu u nas za krajem swym tęsknił, jak ptaszek za wiosną”⁴⁶. Za powyższą interpretacją przemawia pogląd Juliusza Kadena Bandrowskiego, czyli autora blisko związanego ideowo z Sieroszewskim, który podkreślił, wspominając Sieroszewskiego jako działacza niepodległościowego okresu I wojny światowej: „Tak musieli wyglądać starzy żołnierze Wielkiej Rewolucji, tak musiał wyglądać szaraczek szlachcic brat, gdy z garlaczem walił do Kościuszki”⁴⁷.

Sieroszewski będąc jeszcze autorem o orientacji socjalistycznej zwracał uwagę na kwestie socjalne. Jest to widoczne w *Na kresach lasów*, gdzie opisał skrajnie nędzne warunki życia Jakutów wyzyskiwanych ekonomicznie przez rosyjskiego kupca Andrzeja. Jakutom starał się pomóc Paweł, podejmując wspólnie z nimi beznadziejną próbę uprawy roli⁴⁸. Wyrazem wielkiej wrażliwości pisarza na biedę i chorobę jest nowela *Dno nędzy*, w której opisał los trędowatych Jakutek⁴⁹. Przejmujące opisy nędzy i choroby wywierają na odbiorcach powieści Sieroszewskiego wielkie wrażenie ze względu na naturalistyczny styl autora⁵⁰ bliski naturalizmowi realistycznemu.

Ważna część świata opisywana przez Wacława Sieroszewskiego, jako powieściopisarza i publicystę, z perspektywy polskiego socjalisty oraz działacza niepodległościowego to Daleki Wschód. Pisarz ukazywał te regiony jako miejsce polskiego wygnania. W powieści dla młodzieży *Dalajlama*, wydrukowanej pierwotnie w podziale na

⁴⁶ W. Sieroszewski, *Na kresach lasów...*, s. 95. W pracy historycznej poświęconej dziejom Polaków na Syberii Sieroszewski podkreślił, że dzięki polskim osadnikom na Syberii bardzo rozwinęły się rolnictwo, ogrodnictwo i hodowla zwierząt por. idem, *Od pierwszych śladów polskości do wojny światowej*, [w:] *Polacy na Syberii. Szkic historyczny*, red. W. Czuma, Warszawa 1928, s. 15.

⁴⁷ J. Kaden-Bandrowski, *op. cit.*, s. 35.

⁴⁸ W. Sieroszewski, *Na kresach lasów...*, *passim*.

⁴⁹ W. Sieroszewski, *Dno nędzy...*, *passim*.

⁵⁰ Por. J. Kulczycka-Saloni, *Wacław Sieroszewski – naturalistyczny egzotyzm*, [w:] J. Kulczycka-Saloni, D. Knysz-Rudzka, E. Paczoska, *Naturalizm i naturaliści w Polsce. Poszukiwania, doświadczenia, kreacje*, Warszawa 1992, s. 186–196.

odcinki w „Tygodniku Ilustrowanym” z 1923 r.⁵¹, a w formie książkowej w 1927⁵², przedstawił losy polskiego rodzeństwa, Władysława i Hanki, w Chinach i Mongolii. Bohaterowie uciekli do Chin z Mandżurii. Autor nie wyjaśnia, czy byli zesłańcami, czy też Władysław trafił do Mandżurii wskutek branki⁵³. Uciekinierem z carskiej armii jest inna polska postać, Maciej Przygoda, tęskniący w Chinach za chałupą i niedużym gospodarstwem rolnym, pozostawionymi pod Grodziskiem Mazowieckim. Słowa Przygody wywołują u Hanki tęsknotę za ojczyzną⁵⁴.

Polskie losy na Dalekim Wschodzie stanowią także temat jednej z powieści chińskich Sieroszewskiego, zatytułowanej *Jang-Hun-Tsy* drukowanej pierwszy raz w 1901 r. w „Tygodniku Ilustrowanym”⁵⁵, a po raz kolejny w 1909 jako książka⁵⁶. Tytułowi Jang-Hun-Tsy to Europejczycy, uważani przez Chińczyków za obcych, cudzoziemców i nazywani zamorskimi diablami. Główny bohater, młody Polak Paweł Brzeski, mieszkający i pracujący w Chinach, należy do pozytywnych wyjątków, doskonale się aklimatyzując w miejscowej kulturze. Nosi na co dzień chiński strój, potrafi nawiązać pozytywny kontakt z tłumem tubylców zdenerwowanych faktem, że posługuje się aparatem fotograficznym, świętuje z entuzjazmem chiński

⁵¹ W. A.-Sz. [W. Albrecht-Szymanowska], *op. cit.*, s. 68. Por. też W. Sieroszewski, *Dalaj-Lama. Powieść*, „Tygodnik Ilustrowany” 1923, nr 1, s. 10; nr 2, s. 26; nr 3, s. 43; nr 4, s. 59; nr 5, s. 75–76; nr 6, s. 90; nr 7, s. 108; nr 8, s. 124; nr 9, s. 140–141; nr 10, s. 158; nr 11, s. 171; nr 12, s. 190; nr 13, s. 211; nr 15, s. 238; nr 16, s. 259; nr 17, s. 274; nr 18, s. 293; nr 19, s. 310–311; nr 20, s. 325; nr 21, s. 341–342; nr 22, s. 356–357 (cz. 1 powieści w podziale na odcinki); nr 27, s. 438; nr 28, s. 454; nr 29, s. 470; nr 30, s. 486; nr 31, s. 502; nr 32, s. 517; nr 33, s. 533; nr 35, s. 564; nr 36, s. 581; nr 37, s. 598; nr 38, s. 614; nr 39, s. 630; nr 40, s. 665; nr 43, s. 694; nr 44, s. 709; nr 45, s. 725; nr 46, s. 741; nr 47, s. 757; nr 48, s. 775; nr 50, s. 802; nr 51, s. 823; nr 52, s. 837; nr 53, s. 858–860 (cz. 2 powieści w podziale na odcinki).

⁵² W. Sieroszewski, *Dalaj-Lama*, cz. 1 (*Om-mani-phadme-chum*), Warszawa [1927], cz. 2 (*Droga Białego Boga*), Warszawa [1927].

⁵³ *Ibidem*, cz. 1, *passim*; *ibidem*, cz. 2, *passim*.

⁵⁴ *Ibidem*, cz. 2, s. 127–129.

⁵⁵ W. A.-Sz. [W. Albrecht-Szymanowska], *op. cit.*, s. 67. Por. też W. Sieroszewski, *Jang-Hun-Tsy. Powieść*, „Tygodnik Ilustrowany” 1901, nr 34, s. 658–659; nr 35, s. 681–682; nr 36, s. 701–703; nr 37, s. 721–722; nr 38, s. 741–742; nr 39, s. 761–762; nr 40, s. 788–789; nr 41, s. 808–809; nr 42, s. 831–832; nr 43, s. 841–843; nr 44, s. 868–869; nr 45, s. 885, 888; nr 46, s. 902–904; nr 47, s. 923–925; nr 48, s. 940–941, 944–945; nr 49, s. 960–961, 964; nr 50, s. 980–981, 984; nr 51, s. 1000–1001, 1004; nr 52, s. 1017–1019.

⁵⁶ W. A.-Sz. [W. Albrecht-Szymanowska], *op. cit.*, s. 67.

Nowy Rok, uczy się języka chińskiego oraz historii Chin⁵⁷. Autor opisując życie Brzeskiego w Chinach ukazuje przykład harmonii między dwoma zderzającymi się kulturami, europejską i chińską. Czytelnik obcując z Pawłem przypomina sobie lekturę późniejszego cyklu powieści Alfreda Szklarskiego o Tomku Wilmowskim, w których kultywowany był stereotyp młodego tolerancyjnego Polaka, doskonale integrującego się z egzotycznym otoczeniem. Powieści o Tomku dotąd cieszą się popularnością wśród starszych dzieci i młodzieży w wieku szkolnym. Szklarski, podobnie jak Sieroszewski, przekonuje czytelników do spojrzenia na egzotyczne ludy nasyconego humanizmem i wolnego od rasizmu. Przykład negatywnego kontaktu kultury chińskiej z europejską zawiera z kolei fabuła opowiadania Sieroszewskiego *Uang-Ming-Tse*, w którym Chińczycy wypowiadają się ze skrajną niechęcią i obawą na temat białych reprezentujących religię chrześcijańską, mających cechować się w ich przekonaniu przebiegłością, okrucieństwem i ciemnotą, a także na temat wynalazków zachodniego świata, w tym kolei żelaznej i telegrafu⁵⁸.

Istotne miejsce w światopoglądzie Sieroszewskiego, podobnie jak w programie PPS, zajmowała kwestia socjalna, szczególnie sprawa nędzy. Wstrząsające wrażenie na czytelniku wywiera krótka powieść *Kulisi*, na której kartach autor relacjonuje wędrowkę dwóch Chińczyków, braci Ja-lań 'a i Szan-si, bezskutecznie poszukujących pracy w ojczyźnie. Głodujący, wychudli bracia byli z okrucieństwem przepędzani przez napotykaną osoby, podejrzewające bezrobotnych o chęć dokonania kradzieży i zbrodni⁵⁹. Sirko nie tylko zwracał uwagę na problemy społeczne, ale przekonywał także o konieczności opracowywania i wprowadzania w życie programów rozwiązania konkretnych kwestii socjalnych. W powieści *Ol-Soni Kisań* pochwalał poglądy koreańskich spiskowców, dążących do wprowadzenia w „Krainie Cichego Poranka” postępowych, demokratycznych reform, w tym przekazania chłopom ziemi na wła-

⁵⁷ W. Sieroszewski, *Zamorski diabeł (Jan-Gui-Tzy)*. Powieść, Warszawa 1950, krytyczne przygotowanie tekstu przeprowadził zespół członków seminarium historii literatury polskiej UJ pod kierownictwem prof. Stanisława Pignonia, s. 47–51, 103, 127–128, 157.

⁵⁸ W. Sieroszewski, *Uang-Ming-Tse*, [w:] idem, *Powieści chińskie. Uang-Ming-Tse. Kulisi. Jang-Hun-Tsy (Zamorski diabeł)*, Kraków 1903, s. 3–24.

⁵⁹ W. Sieroszewski, *Kulisi*, Kraków 1908, *passim*.

sność⁶⁰. Znamienne, że książka została wydana na rok przed przyjęciem w 1907 r. przez bliską Sieroszewskiemu PPS, a ściślej późniejszą PPS Frakcję Rewolucyjną, nowego programu partyjnego autorstwa Feliksa Perla i Witolda Jodko-Narkiewicza oraz programu rolnego opracowanego przez Perla i Tytusa Filipowicza. W obu dokumentach ogromną rolę odegrały postulaty postępowych reform społecznych⁶¹. Duże znaczenie w socjalistycznym programie reform społecznych miało hasło równouprawnienia kobiet. Sieroszewski zwrócił uwagę na kwestię kobiecą wypowiadając się jako reporter i powieściopisarz na temat pozycji kobiety w Japonii i Korei. W powieści *Miłość samuraja* pisał o poczuciu wyższości japońskich mężczyzn wobec kobiet. Odniósł się ze współczuciem do głównej bohaterki, Komurazaki, będącej kochanką samuraja i traktowanej jako „grzesznica”⁶². W reportażu podróżniczym *Korea (klucz Dalekiego Wschodu)*, wydanym w 1905 r., pisał z sympatią i zrozumieniem na temat koreańskich kobiet pozbawionych w swoim społeczeństwie osobistych praw i traktowanych podmiotowo. Informował, że zgodnie z dawną koreańską obyczajowością, własnością uwodziciela stawała się nawet kobieta porwana, jeśli spędziła choćby jedną noc w sypialni mężczyzny, to samo dotyczyło zresztą osób zgwałconych podczas snu⁶³. Kwestią kobiecą zajął się również w krótkim utworze *W obronie gejsz*, broniąc japońskich gejsz przed krzywdzącymi stereotypami. Podkreślił, że zawód gejszy zniknie wraz z nastaniem w Japonii równouprawnienia mężczyzn i kobiet, kiedy dziewczęta uzyskają możliwość pracy w innych zawodach⁶⁴.

Sieroszewski pisząc o Dalekim Wschodzie nawiązywał do sprawy niepodległości Polski. Najważniejszy może przykład to przywoływana już powieść *Jan-Gui-Tzy*. Utwór ma dwie wersje zakończenia. W wydaniu pierwszym, z 1901 r., ukochana Pawła Brzeskiego,

⁶⁰ W. Sieroszewski, *Ol-Soni Kisań. Powieść*, Warszawa 1906, *passim*. Por. też H. Ogarek-Czój, *Korea w pisarstwie Wacława Sieroszewskiego*, „Przegląd Orientalistyczny” 1987, nr 2, s. 172–173.

⁶¹ Por. A. Uljasz, *Myśl polityczna Feliksa Perla*, Lublin 2005, s. 9, 249–250, 291–293.

⁶² W. Sieroszewski, *Miłość samuraja. Powieść*, Warszawa 1928, s. 25, *passim*.

⁶³ W. Sieroszewski, *Korea (klucz Dalekiego Wschodu). Z 28 rysunkami i mapą*, Warszawa 1905, s. 183–188.

⁶⁴ W. Sieroszewski, *W obronie gejsz. Urywek z powieści*, [w:] *idem, Na Daleki Wschód. Kartki z podróży*, Kraków [1904], s. 187–198.

Chinka Lień, popełnia samobójstwo, a Paweł podejmuje ucieczkę z kraju w związku z rozruchami towarzyszącymi powstaniu bokserów, które szczególnie nasiliło się w latach 1899–1900⁶⁵. W kolejnej edycji powieści, datowanej na rok 1909, opracowanej przez autora już po rosyjskiej przegranej w wojnie z Japonią z 1904 r. i po rewolucji 1905 r., Lień nie odbiera sobie życia, ale ułatwia Brzeskiemu i towarzyszom ucieczkę mówiąc w końcowym fragmencie: „Uciekaj, drogi przyjacielu! ... Nie wiesz, jaką straszną gotują wam śmierć! [...] Uciekaj, uciekaj, cudzoziemcze! ... [...] Lecz nie wracaj, już nigdy nie wracaj! [...] Ludzie stworzeni [sa], aby mieszkać w swojej ojczyźnie [...] Uchodź, cudzoziemcze! Cierpimy przez was, gdy jesteście źli i cierpimy podwójnie, gdy jesteście dobrzy [...] Każdy naród ma swą dolę i swój kraj! Pozwólcie każdemu żyć, cieszyć się i zarządzać po swojemu!...”⁶⁶ Nadzieja sympatka PPS Frakcji Rewolucyjnej oraz działacza POW, jakim był Sieroszewski, na odbudowanie niepodległego państwa polskiego, ziściła się w roku 1918. Niepodległe państwo było jednak bardzo słabe oraz nękanie zagrożeniem ze strony bolszewickiego, a później także hitlerowskiego sąsiada. Sieroszewski zamieścił wyraźną aluzję do sytuacji młodego państwa polskiego w powieści *Dalaj-Lama* wydanej w latach dwudziestych, po wojnie polsko-bolszewickiej. Mongolia była w tamtym okresie państwem świeżo uwolnionym od zależności od Chin, a jednocześnie zagrożonym silnymi wpływami bolszewickimi. W kluczowej scenie utworu duchowy przywódca buddystów, Dalaj Lama charakteryzuje trudną sytuację Mongolii w wystąpieniu skierowanym do słuchaczy zgromadzonych w buddyjskim klasztorze w następujących słowach: „Między potężnymi Chinami i drapieżną, krwawą Rosją, które znacie dobrze, nie ostoi się mała Mongolia, gdyby nawet każdy jej syn stał się nieulębkłym bohaterem, samym Gesser-Chanem... W krwawym odmiecie, jaki ogarnął świat, nikt nie może liczyć na trwałą spokój... Jeżeli nie będziecie służyć sobie, będziecie musieli dla innych pracować, albo, jako cudzy żołnierz, dla innych umierać i zdobywać”⁶⁷. W analogicznym

⁶⁵ W. Sieroszewski, *Zamorski diabeł...*, s. 198–199. Por. też *Przypis redakcji*, [w:] *ibidem*, s. 208.

⁶⁶ *Dodatek. Zakończenie powieści wprowadzone do wydania drugiego (z r. 1909)*, [w:] *ibidem*, s. 235–236.

⁶⁷ W. Sieroszewski, *Dalaj-Lama...*, cz. 2, s. 109. Wiadomości na temat tła historyczno-politycznego fabuły powieści *Dalaj-Lama* można znaleźć w następujących opracowaniach: B.E. Baabar, *Dzieje Mongolii*, przekł. S. Godziński, War-

położeniu znajdowała się Polska, podzielona po kilkunastu latach między dwóch okupantów.

Z omówienia wizji Syberii i Dalekiego Wschodu, utrwalonej przez Sieroszewskiego w literaturze pięknej i reportażowej, wynika, że twórczość Sirki ciągle może zainteresować czytelników jako zawierająca duże zasoby wiedzy historycznej, geograficznej i etnograficznej oraz że pozostaje nośna ideowo i ma wartość wychowawczą. Znaczna część poglądów głoszonych przez pisarza w rozmaitych okresach twórczości oraz zagadnień, na jakie zwracał uwagę, nie straciła na aktualności. Dotyczy to takich problemów społecznych, jak kwestia równouprawnienia kobiet czy bezrobocie albo głód. Stale aktualna idea, bliska Sieroszewskiemu, to odrzucenie poglądów rasistowskich. Do zalet powieści, nowel i reportaży Sirki należy też żywa akcja, upodabniająca je do literatury podróżniczo-przygodowej, co nie oznacza, że dzieła pisarza Syberii nie są literaturą piękną czy literaturą faktu o wysokim poziomie artystycznym. Obraz Syberii i Dalekiego Wschodu stworzony przez Wacława Sieroszewskiego zasługuje na zainteresowanie ze strony licznych czytelników, w tym również należących do młodego pokolenia.